

Årets Arkæologi

Af Lene B. Frandsen & Poul K. Jørgensen

Hovedparten af arkæologerne tilbragte begyndelsen af 2013 i skrivebordslampens skær. Frosten umuliggjorde de fleste udgravninger helt frem til april måned, hvilket betød, at der bl.a. blev skrevet beretninger, ryddet op og forsket.

Så snart frosten var af jorden, tog gravearbejdet for alvor fart. I Varde var den helt store udfordring den militære testbane i Oksbøllejren. Her havde vi planlagt at begynde udgravningen af det tre hektar store område i januar og havde en forventning om at kunne afslutte omkring maj. Men da vi kom sent i gang, blev det en meget tidspresset udgravning, hvor anlægsarbejdet måtte startes op sideløbende med de arkæologiske udgravninger – med de gener, dette medførte for begge parter. Projektet lykkedes takket være et godt samarbejde med Hærens Kampskole i Oksbøllejren, og resultatet af de arkæologiske udgravninger i Skødstrup kan vi godt være stolte af.

På Ringkøbing-Skjern Museum startede årets feltarbejde med overvågning af gravearbejdet og egentlige forundersøgelser i forbindelse med de nye vindmøller i Hjortmose og det tilhørende kabeltracé. Senere gennemførte vi museets hidtil største forundersøgelse af 27 hektar ved den kommende nye bydel øst for Ringkøbing – Ringkøbing K. Der fremkom mange spændende og meget velbevarede hustomter fra bronzealder og jernalder. Af særlige fund for Ringkøbing-Skjern Museum skal her fremhæves to helt nye hulbælter, så vi nu er oppe på 11, hvilket er det absolut største antal inden for noget arkæologisk ansvarsområde i Danmark. Derudover fremkom nye, meget velbevarede bronzealderhustomter ved det kommende Ringkøbing K, hvor vi også fandt et for Vestjylland helt unikt kultulanlæg, et såkaldt "woodhenge", der var en næsten samtidig parallel

til det berømte Stonehenge, men, som navnet siger, blot udformet i træ. Takket være en bevilling fra Kulturstyrelsen var det også muligt for Ringkøbing-Skjern Museum at undersøge det sidste hjørne af den helt specielle rækkelandsby ved den nuværende Ringkøbing-Skole. Af andre væsentlige undersøgelser skal nævnes udgravningen af Billum BMX, hvor der fandtes meget flotte hustomter fra vikingetiden og udgravningen af en tuegravplads ved Billumvad, der føjer flere spændende detaljer til vor viden om denne særlige begravelsesform fra ældre jernalder med urnegrave omgivet af ringgrøfter.

Arkæologi Vestjylland

De sidste års øgede samarbejde mellem arkæologerne fra Museet for Varde By og Omegn og Ringkøbing-Skjern Museum udmønter sig fra årsskiftet 2014 i en sammenlægning og en ny arkæologisk afdeling, Arkæologi Vestjylland eller ARKVEST. I april 2013 meldte Kulturstyrelsen det nye Danmarkskort over de arkæologiske ansvarsområder 2014 ud. Arealmæssigt varetager vi nu et af landets største ansvarsområder.

Sammenlægningen af de arkæologiske ansvarsområder skyldes dels et ønske fra Kulturstyrelsen om færre arkæologiske enheder i Danmark, samt ændrede regler for forskningen inden for arkæologien. En forskning, som de to museer meget gerne vil løfte i fællesskab. I praksis betyder sammenlægningen, at de ansatte vil bibeholde deres arbejdssteder, men de enkelte udgravninger vil blive fordelt efter arkæologernes kompetencer indenfor hovedperioderne: Stenalder, bronzealder, ældre jernalder yngre

jernalder, vikingetid samt middelalderen. Overgangen til én samlet enhed opfattes som noget meget positivt på de to museer og skulle gerne betyde, at det bliver muligt at yde en endnu højere service overfor kommuner og bygherrer.

Administration

Myndigheds- og bygherrebetjeningen er en meget væsentlig del af den arkæologiske hverdag og tager en stor del af arkæologernes tid, men den er også forudsætningen for en professionel og god kontakt med de af museumsloven berørte parter. En god sagsbehandling betyder, at arkæologerne har truffet de fornødne aftaler med alle parter, således at det arkæologiske arbejde allerede fra starten indgår i projektets tidsplan. I forbindelse med sagsbehandlingen får vi et godt indtryk af, hvad der rører sig i samfundet. I år har der været etableret rigtig mange jordvarme-, solcelle- og solfangeranlæg. Desuden har der været en del tracégravninger, bl.a. i form af cykelstier. Dertil kommer udstykninger af byggegrunde.

Det rødbrune område med hvide striber er Arkæologi Vestjyllands ansvarsområde fra 2014.

Bevaring

Ringkøbing-Skjern museum har i år samlet magasinerne på Industrivej i Skjern. I det tidlige forår flyttede vi størstedelen af det gamle Ringkøbing Museums arkæologiske samlinger fra et midlertidigt magasin, hvor de har været opbevaret siden 2010, og i det sene efterår fik de selskab af det forhenværende Skjern-Egvad Museums samlinger. Ca. tre fjerdedele af Ringkøbing-Skjern Museums arkæologiske materiale er dermed under samme tag. I Varde er der også blevet flyttet oldsager i den helt store stil. De arkæologiske genstande, der tidligere har været opbevaret på Stålværksgrunden og på Lundvej, er nu bragt sammen på det nye magasin på Industrivej i Oksbøl. Her har vi samtidig gode faciliteter til fundvask og registrering.

Formidling

De vigtigste målgrupper for begge museers arkæologer er den lokale befolkning og ikke mindst skolebørnene. Skolebørn udgør da også den største gruppe af besøgende

Sagsbehandling i 2013

Museet for Varde By og Omegn har i årets løb

- behandlet 578 byggesager
- behandlet 285 tilladelser efter natur- og planloven
- gennemgået 19 lokalplaner
- afgivet 68 hørings svar

Ringkøbing-Skjern Museum har i årets løb

- behandlet 1201 byggesager mm.
- behandlet 404 tilladelser efter natur- og planloven
- gennemgået 27 lokalplaner
- afgivet 27 hørings svar

Stina Troltoft Andresen fortæller om stenalderpladsen ved Gammeltoft Odde/ Filsø on location.

Åben udgravning ved det kommende INNOVEST, Skjern.

på museernes udgravninger. Det er vigtigt, at de får muligheden for at besøge udgravningerne. Derfor informerer arkæologerne ofte skolerne i de byer, hvor der foretages udgravninger. Endvidere sker det også, at museernes skoletjenester bliver kontaktet af lærere for at spørge efter igangværende udgravninger. Det er museerne meget glade for. Et nyt tiltag, som Ringkøbing-Skjern Museum i år har indført, er, at rundvisningerne på udgravningerne også tilbydes på engelsk, så børnene både har historie og sprogundervisning. Dette tilbud har mange skoler taget i mod. Især har der været mange skolebørn på udgravningen ved Ringkøbings nye skole, hvor museet i efteråret udgravede dele af en boplads fra jernalderen. Den korte afstand til skolen og elevernes store interesse for udgravningen betød, at der på en enkelt dag var mere end 250 skolebørn forbi. Udgravningen til det kommende Innovationscenter i Skjern var også et stort tilløbsstykke, da museet holdt åben udgravning.

Arkæologernes formidling i Varde i 2013 har spændt over skiltning og vandreture til omvisninger på udgravningerne og selvfølgelig en lang række foredrag. Vandreturene er et nyt tiltag og var annonceret i Ta-på-tur folderen, hvor museet har været med i årevis, men primært med tilbud fra nyere tid. Turen som startede ved Henne Kirke hed *Stenalder og vikingetid på kanten af Filsø*. Her blev der bl.a. fortalt om de spændende vikingetidsfund, som er gjort ved Henne Kirkeby. Herfra gik turen de ca. 2 km ud til Gammeltoft Odde, hvor vi fortalte om den kultiske stenalderplads, som blev påvist i forbindelse med genopretningen af Filsø sidste år.

Søndag d. 25. august holdt arkæologerne åbent hus på udgravningen Billum BMX i forbindelse med Åens dag. Det var en fornøjelse at vise omkring 100 interesserede besøgende rundt på udgravningen. Denne udgravning ligger meget tæt ved Billum skole, hvilket flere lærer benyttede sig af, og mange klasser blev vist rundt i skoletiden.

Tuegravpladsen i Årre, som Museet for Varde By og Omegn bl.a. har undersøgt i forbindelse med jordkabet

fra Horns Rev 2, og som er en af museets højt prioriterede forskningsområder, anses som en meget væsentlig lokalitet også på nationalt plan. Lokaliteten er udvalgt af Kulturstyrelsen som et af de 100 mest unikke fortidsminder i Danmark i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet", hvor fortidsminderne og deres fundhistorie bliver formidlet på fundstedet. Tine Lorange har udarbejdet tekst og billeder til plancher, mens Kulturstyrelsen har betalt for parkeringslomme og skiltene. Til afsløringen, der foregik d. 15. oktober, kom der rigtig mange mennesker fra lokalområdet. Både Marianne Rasmussen fra Kulturstyrelsen, museets formand Niels Christiansen og Tine Lorange holdt taler, og bagefter var der varm suppe, som passede godt, da vejret var lidt råkoldt.

Forskning og publicering

I marts måned deltog arkæologerne fra begge museer i et to dages seminar om gravskik i ældre jernalder i Sydjylland. Colloquiet var et samarbejde mellem Museum Sønderjylland, Sydvestjyske museer og Museet for Varde By og Omegn. Det

Stina Trolldtoft Andresen fortæller om vikingetiden på udgravningen Billum BMX for elever fra Billum Skole.

blev et par udbytterige dage med spændende indlæg, som bliver publiceret i 2014.

I 2013 er der udkommet en række artikler fra arkæologernes hænder, her skal nævnes *Arkæologi i Slesvig*, hvor Jens Lauridsen har skrevet om bearbejdet oldtidsrav og Lars Chr. Bentsen om yngre bronzealder i Oksbøl området.¹ Til et samleskrift fra Saxo-instituttet har Torben Egeberg og Lene B. Frandsen begge leveret artikler.²

Ny teknologi

Der blev også tid til "shopping" i den helt store målestok, mens arkæologerne var frosset inde. Arkæologerne i Varde fik opfyldt et stort ønske om en totalstation. Med den kan vi foretage meget præcise opmålinger uden at være afhængig af en konstant satellitforbindelse, som ellers er nødvendig for vores GPS. Den har sparet rigtig meget tid på flere af årets gravninger, og selvom man på billedet kan spore en hvis skepsis i ansigtet på nogle af deltagerne ved demonstrationen af den, har alle selv undertegnede (LBF) overgivet sig – den er rigtig smart.

Tine Lorange og museets formand Niels Christiansen afslører informationstavlerne på Trehøjevej i Årre.

Det lille fjernstyrede fly medbringer et digitalkamera.

Udgravningen i Billumvad. Esben Schlosser Mauritsen laver en perfekt landing på graven nøjagtig midt i ringgrøften. De sorte og hvide firkanter måles ind med totalstation, så billederne taget fra dronen bliver målfaste.

Demonstration af totalstation foran Varde Museum.

Droner til oversigtsfotografering af arkæologiske udgravninger blev introduceret ved de to museer i 2013. Brugen af droner har de sidste år vundet indpas indenfor alle brancher, der beskæftiger sig med opmåling og planlægning. Derfor var det kun et spørgsmål om tid, før brugen også nåede arkæologien. Droneflyvning er underlagt en del restriktioner, hvorfor vi stadig er underlagt en dispensation for at måtte bruge dronerne til luftfotografering, da udgravningerne tit befinder sig inden for byzonerne. Her er det ikke lovligt at flyve uden en sådan. Fordelen ved

Dronefoto over prøvegravning ved Broeng med Ho Bugt i baggrunden.

droner er, at de er forholdsvis billige at anskaffe, og de gør, at man kan tage flotte og højopløste billeder af udgravningerne, hvor man tidligere skulle leje en lift. Ved at markere punkter i udgravningen er det også muligt ud fra billederne og et 3D-program at lave georefererede og målfaste billeder af udgravningsfelterne. Disse 3D-illustrationer kan på den måde gengive stenlægninger og andre genstande, der normalt ikke lader sig illustrere på en almindelig udgravningsplan. Det ser ud til, at droneteknologien bliver et ligeså stort fremskridt inden for arkæologien, som GPS-opmålingen i sin tid var.

Årets udgravninger

Formålet med det følgende er at give en kort oversigt over samtlige udgravninger, som er blevet gennemført i 2013. Arkæologer tænker meget i kasser og opdelinger af forhistorien. Den første, som alle kender fra skoletiden, er opdelingen i tre hovedgrupper: stenalder, bronzealder og jernalder, der blev introduceret i det 18. århundrede af C.J. Thomsen. Hans efterfølger J.J.A. Worsae underopdelte igen disse perioder, og denne fininddeling af forhistorien bruger vi den dag i dag. Arkæologerne arbejder typisk med en meget finere inddeling i underperioder af de enkelte hovedperioder, men i den følgende gennemgang af årets arkæologiske udgravninger vil vi benytte en hovedopdeling i Stenalder (12.500-1700 f.Kr.), bronzealder (1700-500 f.Kr.), jernalder (500 f.Kr.-750 e.Kr.), vikingetid (750-1050) og middelalder og nyere tid (tiden efter 1050).³

Stenalder

Hjortmose

RSM 10.424

En udgravning i 1960'erne (RIM5026) har gjort Hjortmose kendt som et af de yderst få steder, hvor der er undersøgt en boplads fra Maglemosekulturen i Vestjylland. Den nye forundersøgelse blev tilrettelagt for at opspore områder

med sådanne stenalderboplads, enten som flintredskaber i pløjelaget, eller bedre, med intakte boplads-lag under mulden. Derfor blev forundersøgelsen af møllepladserne i de lave områder af Hjortmose-området lavet på en anden måde end normalt. Vi valgte en metode, der går ud på at pløje arealerne med en helt almindelig landbrugspløj for at gøre det lettere bagefter at finde flintredskaberne i den mørke muld, uden forvirrende stubbe af korn eller majs. Herefter blev der rekognosceret gentagne gange, alt flintmateriale markeret og indsamlet for at få et billede af eventuelle koncentrationer. Undersøgelsen gav en pæn mængde flint, men så spredt, at arkæologerne ikke kunne udpege egentlige boplads-områder, hvor der skulle rejses møller. Oppe på det højere land ved Hjortmose blev der gravet helt traditionelt med søgegrøfter. Her fremkom ards- spor, der sandsynligvis kan knyttes til et meget stort område med stadig synlige, men næsten udjævnedes skelvolde. Udgravningsleder: Torben Egeberg.

Flintredskaberne, fundet på en pløjet mølleplads i Hjortmose bliver målt op.

Troldbanske, tomt af storstensgrav

RSM 10.449

Under en opmåling af oldtidsmarkerne på Troldbanken i Dejbjerg Plantage opdagede museumsinspektør Torben Egeberg og Kulturstyrelsens landmåler Niels Chr. Clemmesen en hidtil uregistreret tomt efter en storstensgrav, som markerne har relateret sig til. Storstensgraven afslørede sig som store huller efter opgravning af dyssens eller jættestuens bæresten og med fund af karakteristiske lerkarskår fra perioden i den opgravede fyld i en rævegang i højfylden. De store sten er formentlig brugt i stenbyggerier i området, og som Torben Egeberg skrev i sin rapport for opdagelsen: "...fæle og griske kirkebyggere, herregårdsbyggere, møllebyggere eller brobyggere fik øje på stenene og plyndrede dem og kørte dem bort ad hulvejene på Troldbanske og videre ad de nærliggende vejspor mellem Dejbjerg og Hanning." Udgravningsleder: Torben Egeberg.

Sig, Askærgårdvej

VAM 1716

Lidt nordøst for Sig prøvegravede Museet for Varde By og Omegn et ca. 2 hektar stort område i forbindelse med

Keramik fra Askærgårdvej – ca. 4800 år gammel.

etablering af et solfangeranlæg. Der blev kun fundet meget lidt på det store område, men spændende var et fint ornamenterede lerkar fra yngre stenalder, der sandsynligvis er fra en ødelagt grav. Derudover blev der kun registreret enkelte stolpehuller, samt en del moderne grøfter og forstyrrelser. Arealet blev efter endt undersøgelse straks frigivet til anlægsarbejde. Udgravningsleder: Lene B. Frandsen.

Bronzealder

Ragekniv

RSM 10.519

På en af de sidste dage i 2013 og som følge af orkanen Bodil var en detektorfører heldig. Han fandt en ragekniv fra yngre bronzealder, frisk og tilsyneladende skredet fra klitfoden lidt syd for Klegod på Holmslands Klit. Ragekniven stammer med stor sandsynlighed fra en urnegrav, som kan have stået en i nu forsvundet gravhøj eller måske ved højfoden af denne. En eventuel gravhøj har nok ligget mod nordvest i forhold til fundstedet, og er i så fald fjernet under storme gennem de senere år.

Ved samme lejlighed blev overfladen af et klitdækket gammelt muldlag forsøgsvis afrenset. Her kunne fine spor af kreaturer, der havde græsset her engang, tydeligt ses. Sporene var bevaret fordi de hurtigt var blevet dækket af flyvesand. Ansvarlig: Torben Egeberg.

Ragekniv af bronze. Foto: Kurt Gejl Christensen.

Ringkøbing K

RSM 10.422

I 2013 foretog Ringkøbing-Skjern Museum sin hidtil største forundersøgelse på hele 27 hektar. Det skete, da vi ville have undersøgt den sidste del af projektområdet for den kommende nye bydel Ringkøbing K, øst for Ringkøbing.

Fra stenalderen eller bronzealderen blev der øverst på et bakkeud mod Ringkøbing Fjord fundet en cirkel af stolpehuller med en diameter på ca. 28 m. Et sådant cirkelformet anlæg bliver i England kaldt et "woodhenge" og skal ses som en træbygget udgave af det berømte Stonehenge-monument i Wiltshire. Denne type monumenter er forholdsvis sjældne i Danmark, og det fundne

anlæg ved Ringkøbing K er det første af sin art i Vestjylland. Det lykkedes arkæologerne at finde hustomter helt fra stenalderen og frem til starten af jernalderen. Husene fra ældre bronzealder er de karakteristiske bulvægshuse. Det er endnu ret sjældent, at museet har fundet disse huse, men efterhånden dukker de op mange steder. En af de nye tomter har endda spor efter to halve stolper i væggenes stolpehuller. Vi formoder, at vandretliggende stolper har været styret af disse lodrette stolper, en detalje som man kun har set én gang tidligere, også i Ringkøbingområdet.⁴ Husene fra den sene del af bronzealderen er særdeles velbevarede og flere steder er det muligt at se konstruktionsdetaljer inden for huset.

Udgravningsområdet ved Ringkøbing K, set fra en drone.

Mens husene fra yngre stenalder og bronzealder be-
fandt sig på de højeste områder, blev hustomterne fra
jernalderen fundet lidt lavere på områdets østvendte bak-
kedrag. Måske har man fravalgt at bosætte sig eksponeret
ud mod fjorden og i stedet gemt sig lidt på bakkerne.
Husene er netop fra samme tid som de efterhånden vel-
kendte hulbælter. Af disse kender museet nu fire ganske
tæt på området ved Ringkøbing. Jernalderbefolkningen
har muligvis følt et behov for at holde fjender og ubudne
gæster ude, og måske har man af samme grund søgt at
bosætte sig et mindre synligt sted.

I 2014 vil arkæologerne efter forespørgsel af Ringkøbing
K ApS foretage de første videre undersøgelser i området,
og vi opfordrer interesserede i at følge museernes hjemmesi-
der for oplysninger om kommende åbne udgravninger.
Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen.

Jernalder

Lem Kær – Hjortmose tracé (Hvidehus)

RSM 10.423

I forbindelse med den nye vindmøllepark i Hjortmose fore-
tog museet en forundersøgelse af kabeltracéet mellem
transformatorstationen ved Lem Kær og til Hjortmose. Der
var tale om et kortere, smalt tracé, men museet valgte al-
ligevel at forundersøge størstedelen af strækningen, da der
gennem de sidste fem år i nærområdet er fundet tre hulbæl-
ter, disse vejspærringer fra jernalderen. Som forventet, fri-
stes man efterhånden til at sige, dukkede endnu et hulbælte
op på det aktuelle tracé, således at der nu kendes fire anlæg.
De synes alle at ligge på tværs af en formodet færdselskorri-
dor i Røgind-Ringkøbing-området. Udgravningsleder: Poul
K. Jørgensen.

*Snit gennem huller ved Hvidehus.
Bemærk de mange aflejringer fra
langsom opfyldning i de åbentstå-
ende huller.*

INNOVEST, Skjern

RSM 10.446

Forud for byggeriet af det nye innovationscenter i Skjern foretog museet i løbet af sommeren en forundersøgelse og senere en større undersøgelse af en særdeles god bebyggelse fra den tidlige del af jernalderen. Hustomterne var velbevarede, og da flere af dem var nedbrændte, kunne tømmerdimensioner også iagttages flere steder. Mange spor af reparationer gav indtryk af, hvordan en del huse var blevet repareret flere gange.

Det vigtigste resultat af udgravningen i Skjern er, at der nu er påvist en bebyggelse med overraskende grundplaner af mange, lange huse fra den tidlige jernalder. Det stemmer ikke godt med den traditionelle Danmarkshistoriske fremstilling af ældre jernalder. Her er det den gamle udgravning ved Grøntoft af de åbenbart atypiske, små hustomter, der altid bliver fremhævet. Nu viser det sig her ved Skjern, at husene kunne være mere end 20 m lange, med op til 24 båserum. Lange huse i tidlig jernalder ser måske endda ud til at være mere almindelige i Vestjylland taget i betragtning, at Ringkøbing-Skjern Museum indenfor de senere

Museet holder rundvisning for skoleklasserne, der her undersøger en af de fine tomter af jernalderhusene ved Skjern.

år har udgravet flere sådanne. Typisk forbinder man store huse med landsbyens høvding, men et stort eller i hvert fald større antal lange huse i forhold til korte med små stalde har givet arkæologerne den tanke, at vi måske snarere har at gøre med en økonomi i højere grad bundet op på udpræget kvægavl, sådan som den romerske etnograf Tacitus (ca. år 70 e.Kr.) skriver om stammerne mod nord. Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen.

Tracé Løvstrup-Lambæk

RSM 10.420

Det meste af året fulgte Ringkøbing-Skjern Museum nedgravningen af en ny vandledning mellem Løvstrup og Lambæk. Forundersøgelsen var sammen med Ringkøbing-Skjern Forsyning planlagt sådan, at små forekomster af fortidsminder skulle undersøges, når de kom frem, for ikke at forsinke gravearbejdet mere end nødvendigt. Langs hele tracéet fremkom mange fortidsminder, blandt andet et nyt hulbælte ved Højmark, sådan at der nu kendes to af disse spærringer i nærområdet. Desuden fremkom bosættelsesspor fra bronzealder, jernalder og middelalder. Der

fremkom også rester af et dyssekammer ved Kartoffelvej i Lambæk. Dyssetomten kan være ødelagt i forbindelse med 1800-tallets vejbyggeri eller måske før. Utallige skærver i tomten viser en anden strategi end den vidt udbredte brug af hvidbrændt flint som en del af højkonstruktionen. Nogle af stenene var små, tilhuggede fliser, måske fra kammergulvets belægning. En del af de fundne skærver stammer selvfølgelig også fra kløvningen af kammerstenene. Udgravningsleder: Esben S. Mauritsen.

Rindum skole

RSM 10.013

Ved årets udgravning, betalt af Kulturstyrelsens pulje for dyrkningstruede anlæg, er den sidste tilgængelige del af Rindum Skole-bebyggelsen med 13 gårde på række blevet dokumenteret, omfattende de sidste fire gårde mod sydøst. Hovedbygningerne viser også her spor af flere genopførelser på samme byggegrunde. Tilsvarende iagttagelser er påvist i hegnsbusene, hvor der er spor af talrige ombygninger og fornyelser, med overholdelse af den overordnede struktur. I alle hovedhusene er der en særlig askegrube

Rindum Skole. Lars Chr. Bentsen sidder nær bunden af den store brønd og har placeret skovlen i den position, hvor vi netop har taget resterne af en stige op.

ved ildstedet, ganske som i alle de øvrige hovedhuse. En stor brønd, ombygget flere gange, er blevet undersøgt på skellet mellem to gårde, hvorfor den overordnede struktur må være nedlagt i dette område. Rindum Skole-pladsen forventes at blive en nøglelokalitet for studiet af bebyggelsesformer i den sene del af jernalderen. Med sin stramme organisation rummer den et stort potentiale for udredning af forandringer i landbebyggelserne i denne periode. Udgravningsleder: Torben Egeberg.

Billum Gårde vest

VAM 1782

I forbindelse med, at man ønsker at byggemodne et areal sydvest for Billum, har museet foretaget en forundersøgelse af et ca. 2,5 ha stort område. Vi havde store forventninger, da området ikke ligger langt fra fundstedet for "De rige Kvinder i Billum", hvor der i 1995 blev fundet to meget rigt udstyrede kvindegrave fra jernalderen.⁶ Endvidere har der været foretaget store bopladsundersøgelser i perioden 1995-2000. Siden har vi observeret afgrødespor i kornet, som kunne være grubehuse. Resultatet

Billum Gårde vest. Udgravningsassistent Astrid (Stinas mellemste) står ved siden af et grubehus og holder styr på fotobogen. Udgravningen foregik under lærerlock-ouden, så mors undervisning stod på udgravningsteknik.

af forundersøgelsen var da også positivt, idet der fremkom væsentlige bebyggelsesspor fra vikingetid og jernalder. Disse skal undersøges nærmere, hvis byggeplanerne iværksættes. Udgravningsleder: Stina Troldtoft Andresen.

Skødstrup

VAM 1762

I forbindelse med etableringen af en testbane til militære køretøjer har Museet for Varde By og Omegn undersøgt et ca. 3 ha stort område i udkanten af Oksbøl-lejren.

Der blev afdækket adskillige huse og hegn fra bronze- og jernalder, heraf nogle ekstremt velbevarede. Udgravningen kom på grund af frost i gang med stor forsinkelse og blev foretaget under stort tidspres. For at projektet skulle lykkes, blev der ansat et par arkæologistuderende og periodisk var der otte arkæologer i gang samtidig. Der blev fundet over 40 hustomter, diverse hegn, udhuse, dyrefolde og andre konstruktioner. De ældste huse er fra ældre bronzealder, men hovedvægten af husene er fra jernalderens første del. Udgravningsledere: Jens G. Lauridsen og Lars Chr. Bentsen.

Skødstrup. Oversigtsfoto over en gård fra ældre jernalder med dyrefold og stor indhegning.

Søndervig Landevej 46, Holmsland

RSM 10.477

I forbindelse med etableringen af et nyt jordvarmeanlæg kom Ringkøbing-Skjern Museum forbi og foretog en opmåling af spredte spor efter et formodet hus fra yngre jernalder. Museet frigav området samme dag, da der ikke var grundlag for yderligere undersøgelser. Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen.

Møllemarksgård

VAM 1677

Grusgravene omkring Møllemarksgård syd for Oksbøl er ved at være tømte for egnet materiale, og kun et enkelt hjørne står nu tilbage. Dette areal har Museet for Varde By og Omegn forundersøgt i efteråret 2013 og fundet meget velbevarede hustomter fra jernalder og vikingetid. Dette er en fortsættelse af de bebyggelser, som blev udgravet ved de første etaper af grusgravsindvindningen.⁸ Den sidste del af den arkæologiske udgravning er sat i gang i løbet af december og forventes afsluttet først i 2014. Udgravningsleder: Lars Chr. Bentsen.

Skødstrup. Lars Chr. Bentsen fortæller om udgravningens resultater bl.a. til arkæologerne fra Ringkøbing-Skjern Museum.

Ringgrøfterne, som har omkranset de lave gravhøje, ses tydeligt i undergrunden, når mulden rømmes af.

I midten af ringgrøfterne findes urnegrave. Her en velbevaret urne og et lille bikar.

Billumvad

VAM 1787

Museet for Varde By og Omegns udgravning i Billumvad, lidt øst for Oksbøl var foranlediget af et storstilet haveprojekt på ca. 5000 m², en såkaldt sansehøve. Området skulle dybdepløjes, hvilket ville ødelægge fortidsminderne i en dybde af 60-80 cm. Vi vidste godt i forvejen, at der sandsynligvis lå en gravplads på stedet, da denne allerede var blevet fundet på Google Earth af museumsinspektør Esben Schlosser Mauritsen i 2007. Siden er lokaliteten overfløjet og fotograferet adskillige gange. Fra luften har vi iagttaget afgrødespor i form af mørkegrønne cirkler, der tolkedes som ringgrøfter i tuegrave, hvilket viste sig at holde stik.

Luftfoto af Billumvad lidt øst for Oksbøl, bemærk de cirkelformede aftegninger i kornet som stammer fra 2.000 år gamle tuegrave. Foto: Holstebro Museum, Fortiden set fra himlen.

Det blev også klart, at hele området skulle undersøges forud for dybdepløjningen. Udgravningen blev iværksat i september og resulterede i fundet af 60 ringgrøfter, hvoraf flere rakte uden for det areal, vi skulle undersøge. Det er sikkert, at gravpladsen dækker et meget større areal. Kun mod nord synes der at være en afgrænsning. Der er tale om ringgrøfter af meget forskellig størrelse fra ca. 2 m til 14,5 m i diameter. Ringgrøfterne har formodentlig alle indeholdt en urnebegravelse, selvom flere af dem fremstod som tomme. Nogle af urnerne har sikkert ikke været nedgravet i undergrunden og er derfor pløjet bort. Af de fleste urner er kun bunden bevaret – enkelte er dog komplette. Disse er endnu ikke tømt, og vi forventer at få dem CT-scannet, som vi tidligere har prøvet med tilsvarende urner fra Årre.⁷ Gravfeltet med tuegravene, som formodentlig er anlagt omkring 500 f.Kr., var ikke de første begravelser på pladsen, da ringgrøfterne tydeligvis respekterede et par gravhøje fra stenalderen, der lå på markens højeste punkt. Udgravningsleder af forundersøgelse: Jens G. Lauridsen. Undersøgelse: Lene B. Frandsen.

Broeng

VAM 1743

Området syd for Oksbøl er udpeget som råstofvindingsområde, hvilket hele tiden resulterer i en del aktivitet i forbindelse med etablering af nye grusgrave. Ved Broeng, på kanten af Ho Bugt, skal der i 2014 etableres fem hektar grusgrav, og Museet for Varde By og Omegn har forundersøgt området. Der er fundet oldtidsspor på lidt under halvdelen af arealet, så på trods af den meget udsatte og lidt forblæste placering helt ned til Ho Bugt, har man alligevel, i både bronzealder og jernalder, bosat sig netop, hvor marken udviser et markant knæk ned mod bugten. På den lille "højderyg" ligger spredt bebyggelse, og på den østligste del af marken en mere massiv bebyggelse. Forundersøgelsen medfører en større, arkæologisk udgravning i foråret 2014 inden grusgravningen kan iværksættes. Udgravningsledere: Jens Lauridsen, Sara Gerlevsen.

Hesselmed

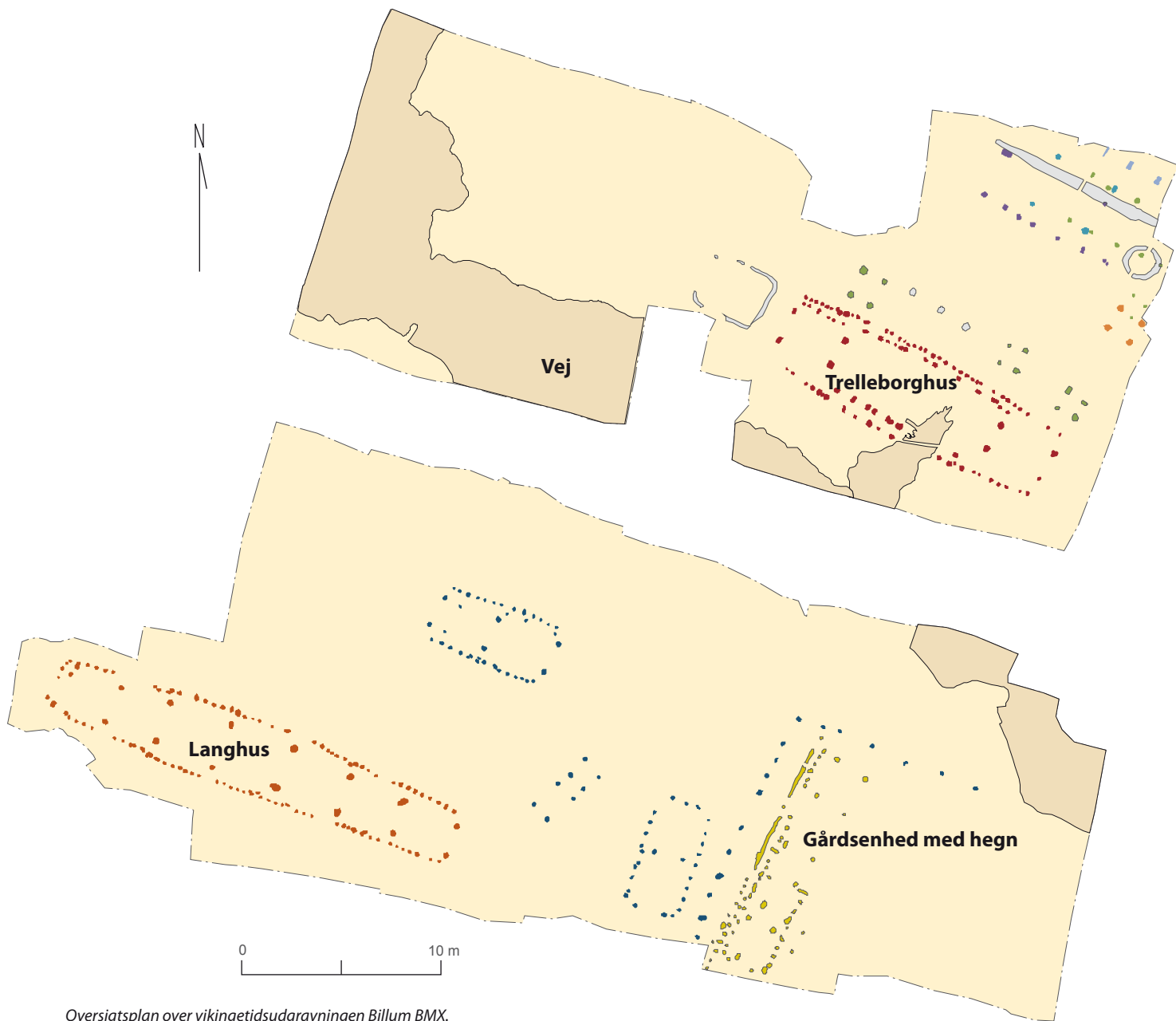
VAM 1652

Udgravning i forbindelse med udvidelse af solfangeranlæg ved Oksbøl. I det område, hvor man i dag ser flere hundrede solfangere syd for Oksbøl, når man passerer byen på omfartsvejen, er der fundet bebyggelse lige fra yngre stenalder til jernalder.⁵ Området er undersøgt i gennem flere forskellige udgravningskampagner siden 1991. Interessant er især en meget velbevaret jernalderboplads fra tiden omkring Kr. f. Med de seneste undersøgelser er dette bopladsområde blevet afgrænset både mod vest og øst. Der blev bl.a. fundet et hus med bevaret ildsted og gulvlag. Udgravningsledere: Jens G. Lauridsen og Karen Fisker.

Mejlby 10

RSM 10.291

Ringkøbing-Skjern Museum påbegyndte i maj udgravningen af den første af i alt 16 byggegrunde i Mejlby-området nord for Ringkøbing. I forvejen havde søgegrøfter vist, at der var bebyggelse fra jernalderen i området. Mod syd og øst er der foretaget udgravninger af utallige hustomter fra jernalder og vikingetid, ligesom der er fundet gravpladser spredt i området. På det nye udgravningsområde fortsatte de intense mængder af stolpehuller, og det tog en del tid at få udredt, hvad der er foregået på byggegrunden. Vores resultat blev, at der har stået gårde her i både yngre romersk jernalder og ældre germanske jernalder. I ældre vikingetid stod der et stort hovedhus her, mens der i yngre vikingetid lå produktionsbygninger her, så som stalde og lader, uden at det tilhørende hovedhus er fundet endnu. Det mest spektakulære fund var en grav, hvor der allerede i overfladen lå hestetænder. Vi forventede også at finde sporene af en begravet person i graven, men fandt kun en hest. Vi er rimeligt overbeviste om, at gravlæggelsen er foregået i vikingetid eller middelalder, men sender nu tænderne til C14-datering for at blive sikre. Udgravningsleder: Torben Egeberg.

Øversigtsplan over vikingetidsudgravningen Billum BMX.

Vikingetid

Billum BMX

VAM 1502

I forbindelse med etableringen af en ny stor, udendørs BMX-bane, som uden tvivl ville forstyrre de arkæologisk levn i området, blev et areal på 6000 m² udgravet i Billum. Museet for Varde By og Omegn var på forhånd sikre på, at der ville dukke noget interessant op. I 2007 udgravede museet det tilstødende areal og fandt her resterne af fem langhuse fra vikingetiden. Forundersøgelsen af mar-ken, hvor BMX-banen skulle ligge, blev foretaget i 2012

og viste tydeligt, at bebyggelsen fortsatte her. Vi blev da heller ikke skuffede, bevaringsforholdene var rigtig gode. Særligt interessant er et over 30 meter langt vikingetids-hus af Trelleborgtype, der konstruktionsmæssigt er magen til husene fra vikingetidsborgene ved Trelleborg, Fyrkat og Aggersborg. Dette imponerende langhus blev dog ikke udgravningens længste, for ikke langt derfra fremkom et endnu mægtigere hus, 42 meter langt og 7 meter bredt. Det sidste er typologisk ældre en Trelleborghuset, og de to huse har sandsynligvis ikke stået samtidig. Udgravningsleder: Stina Trolldoft Andresen.

Åbent hus på udgravningen Billum BMX i forbindelse med Åens dag. Stina sammen med en gruppe besøgende i det store Trelleborghus.

Middelalder og nyere tid

Hesselmd Hovedgård

VAM 1544

Mindre undersøgelse på herregården i forbindelse med opførelse af ny fløj. Der blev fundet kulturlag fra 1600-1700 tallet. Men kun få rester af egentlige bygninger. Udgravningsleder: Lars Chr. Bentsen.

Tarm bybæk

RSM 10.458

Fund af gammelt vejforløb, bestående af utallige hjulspor og dyrespor i et hidtil ukendt vadested gennem Tarm

bybæk. Fundene er kommet frem ved anlægsarbejde, mere end én meter under den nuværende terrænoverflade. Formodet alder: 1600-tallet og tiden forud, endnu uvist hvor langt tilbage. Sandsynligvis udgør det overraskende fund et ældre, vestligt vejforløb over Tarm Kær, forskelligt fra 1700-tallets kendte og noget østligere Kongevej. Bemærkelsesværdigt er det, at omtrent hvor det nye fund er gjort, angiver Johannes Mejer på sine fine kort fra ca. 1650 forløbet af hans *Via Regia*, Kongevejen, gennem Tarm og videre mod Skjern. Meget tyder således på, at den vestjyske hovedvej helt op i 1600-tallet stadig havde et vestligt forløb. Udgravningsleder: Torben Egeberg.

Sammenhængende bånd af hjulspor under Tarm by. Bækkens bredder i baggrunden har med tiden skåret sig ind i hjulsporene. I dag er bækkens leje flyttet, og det gamle fyldt op. Men kreaturer har gået i sandlagene her.

Vejers strand

VAM 1847

Mellem jul og nytår meddelte en af Varde Kommunes medarbejdere, at man havde iagttaget et vrug i sandet i vandkanten i det militære område på Vejers strand. En besigtigelse den 28. december viste, at der var tale om kraftige spanter fra et skib, foreløbig af ukendt type og alder. En nærmere undersøgelse forventes i 2014. Udgravningsleder: Lene B. Frandsen.

Skovrejsningsrunden 2013

Museet i Varde har for første gang i mange år ikke modtaget en eneste museumshøring i forbindelse med ansøgning til privat skovrejsning. Det er imidlertid ikke noget vi beklager, idet denne type sager ofte er kilde til stor frustration hos arkæologerne. Midlerne til forundersøgelse af de ofte meget store arealer er minimale og langt mindre end

Vrug på Vejers Strand, skibet blev straks indmålt med GPS.

dem, der bevilges i forbindelse med byggesager. Dermed bliver prøvegravningerne punktvis, og der er stor risiko for, at vi ikke får fundet alle de væsentlige fortidsminder. Og dukker der endelig noget rigtig spændende op, levnes der ikke mulighed for at undersøge fundet nærmere – kun at forhindre at det reolpløjes.

Skovrejsning

RSM 10.454

Ringkøbing-Skjern-området er altid et af de mest aktive med hensyn til nye skovrejsninger, og i år var et rekordår med ikke mindre end 240 hektar i areal. Ringkøbing-Skjern Museum har således i 2013 over halvdelen af hele landets skovrejsning. Et så stort areal kræver selvsagt en del planlægning for at passe det ind med skovrejsere, ligesom museet skal have gennemført alle undersøgelserne inden starten af januar hvert år. Derfor lægger skovrejsningen typisk beslag på hovedparten af museets arkæologer i november og december.

Syd for Lønborg Hede i et af områderne til skovrejsning var der tidligere gjort et bronzealderfund i et vådbundsområde, men det lykkedes ikke museet at finde flere genstande og man må formode at hovedparten, hvis ikke hele fundet blev indsamlet i sin tid. Ved Bork fandt museet en hustomt fra overgangen mellem bronze- og jernalderen. Det var en fin hustomt som det lykkedes at undersøge færdig samme dag så området ikke skulle friholdes for skov. Udgravningsleder: Esben S. Mauritsen.

Lene B. Frandsen: lbf@arkvest.dk
Poul K. Jørgensen: pkj@arkvest.dk

Noter

1. Jens G. Lauridsen: Bearbejdet oldtidsrav fra kysten omkring Blåvandshuk. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 14. 2013, s. 9-18; Lars Chr. Bentsen: Yngre bronzealder i Oksbøl området. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 14. 2013, s. 85-102.
2. Torben Egeberg: Vandmøller i vikingetiden. I: Henriette Lyngstrøm og Lone G. Thomsen (red.) *Vikingetid i Danmark, tekster til Jørgen*

Poulsen i anledning af den eksperimentelle og formidlende arkæologi, som Vikingelandsbyen i Albertslund har praktiseret og udviklet fra 1992 til 2012. København 2013, s. 97-100; Lene B. Frandsen: Hvad var vikingerne i Henne bange for? I: Henriette Lyngstrøm og Lone G. Thomsen (red.) Vikingetid i Danmark, tekster til Jørgen Poulsen i anledning af den eksperimentelle og formidlende arkæologi, som Vikingelandsbyen i Albertslund har praktiseret og udviklet fra 1992 til 2012. København 2013, s. 165-168.

3. Hvert år foretages der forundersøgelser og overvågninger, uden at der bliver fundet spor af kulturhistorisk interesse. Disse områder frigives straks til de anlægsarbejder, der har forårsaget arkæologernes tilstedeværelse. Selvom der ikke bliver fundet noget, har der ofte været omfattende sagsbehandling og arkivalsk kontrol forud for undersøgelsen. Disse undersøgelser vil ikke blive nærmere omtalt.

VAM 1764 Henne cykelsti forlængelse

Udgravningsleder: Lene B. Frandsen

VAM 1790 Hennebysvej 19

Udgravningsleder: Lene B. Frandsen

VAM 1788 Årre, Cykelsti

Udgravningsleder: Lene B. Frandsen

VAM 1809 Hesselmedvej 3

Udgravningsleder: Lars Chr. Bentsen

VAM 1789 Gellerupholmsvej, Varde

Udgravningsleder: Lars Chr. Bentsen

RSM 10.398 Vindmøller ved Ejstrup

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.421 Brosbøl Sandgrav

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.429 Rindum Solvarmeanlæg

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.431 Cykelsti FASTER-Astrup

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.434 Finderup Grusgrav

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.442 Vestjyllands Højskole

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.444 Hjørtarpvej 2, Borris

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.447 Tracéer, Lønborg

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.456 Spjald Sundhedshus

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.458 Regnvandsbassiner, Tarm

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.466 Røgindvej 25

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.467 Stadilvej 7

Udgravningsleder: Esben S. Mauritsen

RSM 10.472 Holmgårdsvej, Grønbjerg

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.476 Holmelunden II, Ringkøbing

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.479 Mejlbj 12

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.480 Tim-Ejstrup Vandledningstracé

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.485 Tracé Ådumvej-ESØ

Udgravningsleder: Torben Egeberg

RSM 10.497 Dejbjerglund Efterskole

Udgravningsleder: Poul K. Jørgensen

RSM 10.503 Minervavej II, Hvide Sande

Udgravningsleder: Torben Egeberg

4. Lene B. Frandsen & Poul K. Jørgensen: Årets arkæologi. *opdatering* 2011, s. 30.
5. Lene B. Frandsen: Stenlægning på stenlægning. Hesselmedudgravningerne. I: Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen (red.) *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. Arkæologiske skrifter 10. København 2011, s. 21-26; Lars Chr. Bentsen: Hesselmed vest – Hesselmeds forgænger? I: Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen (red.) *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. Arkæologiske skrifter 10. København 2011, s. 27-34.
6. Lene B. Frandsen: De stenrige grave i Billum – jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder. *Mark og Montre* Årg. 37, 2001, s. 19-32.
7. Tine Lorange: Full-body CT-scan af nogle gamle vestjyder. *opdatering* 2010 s. 139-145; Tine Lorange: Gensyn med tuegravpladsen ved Årre. *opdatering* 2011, s. 97-105.
8. Bente Grundvad & Lars Chr. Bentsen: Stenhuggeren, bronzestøberen og vikingebonden. *opdatering* 2011, s. 188-198.

